

РЕЦЕНЗИЯ

от

Валентина Ангелова Драмалиева, доктор по философия, професор в секция „Философия и етика“, катедра „Политическа икономия“, УНСС, член на научно жури с Решение на ФС на ФФ, протокол №4/03.11.2020 и Заповед на Ректора на СУ „Св. Кл. Охридски“ № РД 38 – 531/16.11.2020

относно

дисертация за присъждане на образователната и научна степен

„Доктор“ в професионално направление

2.3. Философия (Философия с преподаване на английски език)

на тема:

**„В ТЪРСЕНЕ НА СМИСЪЛА НА ЖИВОТА:
МЕЖДУ СВОБОДНАТА ВОЛЯ И НИХИЛИЗМА“
(IN SEARCH OF THE MEANING OF LIFE:
BETWEEN FREE WILL AND NIHILISM)**

автор: *Джон Дейвид Боул* – задочен докторант
по Философия с преподаване на английски език, ФФ на СУ

Бях определена за рецензент на дисертацията на първото заседание на сформираното научно жури, което се състоя онлайн на 20.11.2020 г. Във връзка с това получих на електронната си поща следните документи на английски език: дисертация; автореферат; автобиографична справка; автобиографична справка с публикации; копия на две публикации. По-късно получих автореферат на дисертацията на български език. Запознах се подробно с всички документи, за да изготвя рецензията. Тя е структурирана като преглед на обичайните академични изисквания, които са важни за оценка на всяка докторска дисертация, а именно: *данни за автора; обща представа и формални критерии; тема; методология; съдържание и структура; приноси; слаби страни и препоръки; въпроси; заключение.*

1. Кратки данни за автора

Джон Дейвид Боул е получил следните образователни степени: бакалавърска степен по обществени науки (1981) от Queens University (Белфаст), както и по философия (2012) от Massey University (Нова Зеландия); магистърска степен по обществени науки (2000) от Brunel University (Англия), както и по философия (2016) от Massey University (Нова Зеландия). Междувременно е получил квалификация по счетоводство (1985) от Ирландски институт. От 2017г.

той е задочен докторант по философия в Софийския университет, България, с научен ръководител проф. д-р Николай Михайлов. Забелязвам разминаване в годините на дипломиране, посочени от автора в двете автобиографични справки.

Професионалната реализация на Боул тръгва от 1996 г. и съответства на образованието му – заемал е различни отговорни длъжности. В момента той е на висока позиция, пряко ангажирана с финансите, в полицията на Нова Зеландия.

2. Обща представа и формални критерии за дисертацията

Дисертацията, която ми е представена за рецензия, е на английски език. Тя съдържа 182с., които са структурирани в 22 заглавия (с обем от 2 до 10-15с.), като тук се включват въведението и заключението. Всяко заглавие съдържа от 2 до 9 подзаглавия, които са посочени в таблицата на съдържанието. Литературата е описана на 5с. и включва 93 заглавия на английски език.

Посоченият обем и брой реферирани източници отговарят на формалните критерии за докторска дисертация, но не и структурата, която очаквах да се състои от увод, три или четири глави, заключение.

Авторефератът на дисертацията на английски език е с обем от 71с. Включва кратки биографични данни, изложение на всички 22 заглавия, които дисертацията съдържа, библиография. Авторефератът на дисертацията на български език е в обем от 63с. Смятам, че обемът е твърде голям - особено в сравнение с дисертацията. Приемам, че подробният преразказ на труда е направен за улеснение на рецензентите. Задно с това трябва да отбележа, че авторефератът не съдържа самооценка на приносите на кандидата, което е сериозен пропуск.

Формалните критерии за оценка на всяка дисертация включват и публикации по темата. Авторът е приложил копия на 2 статии на английски език по темата на дисертацията, но не е ясно къде (и дали) те са публикувани. Вероятно става въпрос за публикационни намерения, но те трябва да се уточнят.

3. Тема на дисертацията

Въпросът за смисъла на живота е сред най-важните за всеки човек, а отговорите се търсят както на ежедневно, така и на теоретично равнище. Търсенето на смисъл е определящо и за философията, а смисълът на живота

отдавна се е наложил като традиционен философски проблем. Философите спорят и опитват да намерят най-адекватните аргументи, но не достигат до общоприето мнение. С нестихващ интерес и до днес продължава да се търси смисъла на живота на отделния човек, а също и на човечеството. Теоретичното проучване на този въпрос в историята на философията също заслужава специално внимание, защото дава добра представа за аргументите на различните гледни точки и автори.

Темата за смисъла на живота естествено се поставя в контекста на едно друго философско понятие, чрез което човекът често се самоопределя - свободната воля. Тя се визира в рамките на философския дебат между двата полюса – от една страна, утвърждаване и абсолютна свобода, а от друга - ограничаване на свободната воля в разбирането за детерминизма. В този порядък се достигана до идеята, че животът няма смисъл, което води до анализ на нихилизма. Около тези основни теми изпъкват още традиционни философски понятия, които по необходимост се изясняват в текста – живот, смисъл, съзнание, рационалност, свобода, отговорност, смърт и безсмъртие ...

Дисертацията си поставя за цел да изследва целесъобразността на човешкото съществуване, поставяйки под въпрос целите и изпълнението на всеки потенциален смисъл. Авторът смята, че отговорът на този въпрос е спешен поради чувствителните промени, които се наблюдават в света – има се предвид „предстоящото отпадане на биологичната еволюция като единствената форма на прогрес, създаването на изкуствени форми на живот, цифровите подобрения на човешкото“. Според него човечеството се готви да замести естествената еволюция със самоконструиране, а тази нова епоха значително ще повлияе върху смисъла на човешкия живот - и в колективните, и в индивидуалните му аспекти.

Смятам, че темата на дисертацията е традиционна за философски анализ, а в този смисъл тя е подходяща и за докторска дисертация по философия. Заедно с това темата е актуална и интересна и дава отлична възможност да се четат, тълкуват и систематизират различни автори от различни исторически епохи и да се съпоставят техните позиции, като за целта се използват както първични, така и вторични източници по проблеми, свързани с основната тема за смисъла на

живота. Същевременно темата помага на автора на дисертацията да разкрие своя интелектуален и изследователски потенциал, както и философски умения.

4. Методология на дисертацията

Методологията е сред основните предпоставки за успех на всяко научно изследване и същевременно е тясно свързана с предметната област на философията. Така методологията е двустранно обвързана с философския анализ – от една страна, адекватната методология е необходима за анализа, а от друга – самата тя е философски проблем и обект на анализ. За философията е важно да се ползват адекватни методи, но също - и да се обосноват методологическите основания. Затова от всеки автор на дисертационен труд се очаква не само да ползва адекватни методи в своя анализ, но и да ги представи и обоснове.

В дисертацията на Боул методологията не е ясно описана и представена, което е сериозен пропуск за всяка дисертация и недопустим пропуск за философска дисертация.

5. Съдържание и структура на дисертацията

Ценно за дисертацията е това, че размишленията не се насочват просто към историко-философски изследване на темата и проблемите, които са свързани с нея, а поставят тези въпроси в един съвременен контекст и ги визират през призмата на определящите го фактори. Така авторът поставя въпроса за самоосъзнаването и смисъла на живота в ситуацията на съществуващ вече свръхинтелект, който обаче не е резултат от биологична еволюция, а е създаден по изкуствен път от самия човек. Именно през тази призма се разглеждат различните аспекти на множеството от проблеми и понятия, свързани пряко или косвено с темата за смисъла на живота. Може да се каже, че съдържанието напълно съответства на темата, както е формулирана в заглавието на труда.

Съдържанието се разгръща последователно в поредица от заглавия и подзаглавия, които са оригинално и интригуващо именувани. Те предизвикват интереса на читателя и от съдържанието той иска да разбере какво още му се предлага по темата. А новото често е неочаквано и объркващо. Но, както вече отбелязах, тази структура излиза от традиционните представи за дисертация.

Смятам, че тя подхожда повече за книга, но не и за дисертационен труд. И тази моя позиция не е продиктувана от догматизъм, а от търсенето на възможност да се систематизира по-адекватно и убедително този специфичен научен продукт. Смятам, че ако дисертацията се структурира по традиционния начин, тя ще бъде не само по-компактна, но и по-убедителна.

Първите заглавия от съдържанието са едно фактическо *въведение* в темата. Те очертават основните изследователски цели и задачи, а и предизвикателствата, пред които авторът застава. Смятам, че въведението на дисертацията трябва да съдържа не само възможни хипотези, но и методологически уточнения.

Всички глави в изложението поставят въпроси и търсят решения на проблеми, които са тясно свързани със смисъла на живота. Съвсем разбираемо в центъра на всичко е поставен човекът, като винаги се има предвид, че той вече е създал работи и технологии, които са по-съвършени от него в много отношения, но все пак не са хора. Именно през човешката гледна точка се представят смисълът, свободната воля и нихилизмът. Разглеждат се възгледи на различни автори по тези въпроси – често алтернативни. Добре е, че Джон Боул показва философска осведоменост, а същевременно винаги изтъква своята позиция.

Логиката на разсъжденията често отвежда автора в неочаквани посоки и той прави изводи, които са далеч от традиционно установени модели. Посочвам като потвърждение някои цитати от автореферата. Така например Боул твърди, че „смисълът е изключително важен, но е произволна конструкция на човека“; че „смисълът може би зависи от индивида, но трябва да функционира в среда на интерсубектност, където вниманието е концентрирано върху социалната отговорност“; че „свободната воля е предимно социална конструкция и като такава подлежи на коригиране“; че „нямаме свободна воля, но да вярваме, че я имаме, е необходима илюзия“; че „целият въпрос за свободната воля е погрешно скроено понятие“; че „хората чувстват влечение към социалните образувания като „молци към пламък“; че „хората рядко ценят свободата си повече от удобството, а народите като цяло я ценят още по-рядко“; че „осъзнаването на истината на нихилизма води до очакване да променим начина, по който възприемаме себе си и

поведението си, което е нещо позитивно“; че „на живота като цяло му липсва смисъл, но не е задължително това да има отрицателни последствия“; че „хората са оковани от собствените си правила и процедури в „железна клетка на рационалността“, от която нямаше връщане назад и няма бягство“.

В тази логическа поредица е и заключението на дисертацията, че „животът е илюзия“; че „дори животът да няма смисъл в един външен, обективен смисъл, това не води до извода, че не си струва да го живеем, а напротив - отваря голямо поле с почти безкрайни възможности, където всичко зависи от Аза“. Но тези добре промислени абсурди стават още по-абсурдни в очакваната абсурдна ситуация, когато изкуственият интелект постигне самосъзнание и човекът не е господстващо творение. Защото тогава смисълът на живота на човечеството ще съществува по благоволенieto на един висш интелект. Тук трябва да добавя, че това също се случвало като обяснителен модел, макар и в Божествен контекст.

Струва ми се, че Джон Боул не търси абсурдното тенденциозно, а винаги го посочва и изследва като един възможен вариант. Той често прави резки завой, за да заобиколи статуквото и достига до неочаквани изводи, търсейки работещо решение на изтъркани обяснения и заблуди. Неговата критичност е подплатена със самочувствието на мислещ човек, който е видял много – и в света, и в живота. Заедно с това авторът е добър разказвач, който представя сложните философски проблеми разбираемо и увлекателно.

6. Приноси на дисертацията

Оценяването на приносите на една дисертация от самия автор е важно, защото показва неговата обективност, критичност и възможности за самооценка. Това е важно за рецензентите – затова от тях се очаква да потвърдят дали приемат приносите, както са посочени от дисертанта, а след това самите те да направят своя преценка. Липсата на подобна самооценка е сериозен пропуск на Боул.

Ще открия няколко от коментираните вече **достойнства** на дисертацията:

1. Традиционно философска тема, която обаче е актуална и предизвикателна;
2. Теоретична и практическа ориентация на изследването едновременно;
3. Ярво демонстриран приложен аспект на резултатите от анализа;

4. Оригинален и различен прочит на утвърдени мисловни конструкции;
5. Логично и последователно структуриране и разгръщане на съдържанието;
6. Изразена собствена позиция, ясна аргументация, категорични изводи;
7. Добър език и стил на изложението;
8. Обзор на литературата и използването ѝ в подкрепа на собствени хипотези.

Достиженията на автора са добър атестат за възможностите и работата му.

7. Слаби страни и препоръки

Забелязаните слабости на дисертацията бяха споменати по различни поводи в рецензията. Затова няма да ги систематизирам, но ще направя препоръки, които могат да се приемат като начини за отстраняването им.

1. Да се структурира дисертацията в няколко глави, за да се обособят основните проблеми, които се анализират във връзка с основната тема за смисъла на живата. Запазвайки поредността на сегашните заглавия и логиката на изложението, отделните глави могат да се обособят около понятията: „Смисъл“ (4-8); „Ограничения“ (9-11); „Свободна воля“ (12-16); „Нихилизъм“ (17-21). Това е само един вариант на структура - възможни са и други.
2. Въведението (1-3) да бъде допълнено – освен проблема, целите и задачите на изследването, да се включат и методологически въпроси, т.е. как според автора могат да се постигнат поставените цели.
3. Заключение да бъде разширено и да обобщи цялостно съдържанието.
4. Авторът да осмисли и формулира приносите на дисертацията.
5. Да се публикуват статиите по темата на дисертацията.

8. Въпроси към докторанта

Дисертацията предизвика у мен интерес, много размисли и въпроси, съгласия и несъгласия, което приемам като добър атестат за един философски труд. Предвид това, че защитата е онлайн ще задам три въпроса с общ характер:

1. В контекста на извода, че свободната воля е илюзия и произволен конструкт, как би обяснил факта, че свободата се е наложила и утвърдила като една от най-безусловните ценности за човека в цялото съществуване на човечеството?

2. В контекста на вечната философска дилема – „повече свобода или повече сигурност“ – кое смята за определящо за съвременния човек?

3. В контекста на своята представа за социалната **отговорност**, като работещ конструкт и гарант на свободата, как оценява ролята на всеки от двата основни регулатора в обществото – **морал и право**?

9. Заключение

Общата ми оценка е позитивна въпреки посочените слабости, пропуски и неясноти (по отношение на публикациите) – приемам, че (предвид някои промени напоследък) вероятно изискванията не са били уточнени с докторанта. Като цяло оценявам положително дисертацията – тя има достойнства и показва възможностите на автора да работи самостоятелно и целенасочено в проучването и осмислянето на теорията, да прави собствени интерпретации и да изразява категорични позиции, да пише ясно и аргументирано.

Гласувам да се присъди образователната и научна степен „доктор“ в професионално направление 2.3. Философия (Философия с преподаване на английски език) на Джон Дейвид Боул.

20. 01. 2021 г.

София

Подпис:.....
(проф. д-р В. Драмалиева)